

УДК 371.134:001.891.3:371.315.6

О. М. Тур

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ЯК ВАЖЛИВА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуті поняття «професія», «фахівець», «професійна компетенція», «ключова компетенція», виокремлені основні напрями розвитку людини як суб'єкта праці, зазначені концептуальні положення особистісно орієнтованої професійної освіти, визначені інноваційні напрями й тенденції у професійній освіті.

Ключові слова: професія, фахівець, професійна компетенція, ключова компетенція, особистісно орієнтована професійна освіта.

В статье рассмотрены понятия «профессия», «специалист», «профессиональная компетенция», «ключевая компетенция», выделены основные направления развития человека как субъекта труда, обозначены концептуальные положения личностно ориентированного профессионального образования, определены инновационные направления и тенденции в профессиональном образовании.

Ключевые слова: профессия, специалист, профессиональная компетенция, ключевая компетенция, личностно ориентированное профессиональное образование.

The article considers the concepts of «occupation», «professional», «expertise», «core competence» and determines the main directions of the development of a person as the subject of labor. The author defines conceptual principle of personality oriented professional education, suggests innovative trends and tendencies in the professional education.

Key words: occupation, professional, expertise, core competence, personality oriented professional education.

Постановка проблеми. У сучасній професійній освіті вихідним концептуальним поняттям виступає «професія» – заняття, яке потребує спеціальної підготовки і слугує людині джерелом засобів до існування. Професія – це особлива форма соціальної організації членів суспільства, об'єднаних певним видом діяльності й професійною свідомістю. «Із точки зору суспільства, професія – це система професійних задач, форм і видів професійної діяльності, професійних особливостей особистості, які уможливають задоволення потреб суспільства в досягненні необхідного суспільству значущого результату, продукту» [4, с. 107]. Природно, важливою стає проблема підготовки фахівця, чия особистість і ціннісно-змістова сфера визначають не лише власний результат праці, але й усього суспільства.

Дослідженню проблеми підготовки високопрофесійного фахівця присвячені праці педагогів, психологів, соціологів, у тому числі й зарубіжних: В. Андропова, В. Байденко, Л. Гофман, Е. Зеєра, Е. Климова, В. Краєвського, С. Смирнова, В. Шадрікова, Д. Мертенс, Е. Паскарелла, П. Трентіні та ін. Майже в усіх працях структурна характеристика підготовки фахівців, крім засвоєння системи професійних знань, умінь, навиків, доповнена когнітивними здібностями, формуванням моральних якостей особистості й форм професійної поведінки. Критиці піддається психотехнічний підхід до фахівця, коли майбутній працівник розглядається з точки зору операційно-технічної придатності до виконання тієї чи тієї діяльності. Фактично в усіх дослідженнях науковці розглядають причини професійного стресу. Підтверджується загальна думка про те, що професійна непридатність виникає за умови невідповідності вимог робочого середовища і професійних ресурсів фахівця.

Аналіз публікацій і власний досвід роботи підтверджують наявність суперечності між традиційним змістом освіти і вимогами, які висуває сьогодні суспільство особистості фахівця, здатного адаптуватися до нових соціально-економічних і міжкультурних форм професійної діяльності.

Мета статті полягає у з'ясуванні педагогічних умов підвищення рівня професійної підготовки студентів – майбутніх висококваліфікованих фахівців.

Підготовку якісного спеціаліста ми визначаємо з урахуванням таких основних напрямів розвитку людини як суб'єкта праці: 1) набуття молоді людиною пізнавальної зорієнтованості у світі професій; 2) формування професійної спрямованості; 3) засвоєння і вдосконалення суспільно відпрацьованих способів дій і використання знарядь, засобів діяльності та ін.

Аналіз останніх досліджень. Безперечно, поняття «фахівець», перш за все, передбачає набуття особистістю професійних знань, умінь, навиків у відповідній сфері діяльності. Тим не менше у визначення цього поняття дослідники вкладають різний зміст. І. Сигов уважає, що необхідно уявити образ фахівця й точно сформулювати в конкретній документації, яким він має бути для певного проміжку часу. На його думку, образ фахівця передовсім включає паспорт фахівця як опис об'єктивних вимог до нього [6, с. 8]. Дещо по-іншому розуміє поняття «фахівець» Ю. Лавриков: «Побудова передбачає встановлен-

ня: а) функціональної сутності фахівця; б) широти його професійного профілю; в) професіографічних характеристик; г) експертних оцінок і прогнозів розвитку його діяльності на найближчу й віддалену перспективу; д) схеми навчальних дисциплін із урахуванням їх обсягу і співвідношення» [5, с. 19].

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи наведені вище поняття *фахівця*, зауважимо, що сам процес його підготовки, розроблення навчально-програмної документації становить такі етапи: 1) розроблення кваліфікованих вимог до фахівця; 2) розроблення модулів змісту навчання для спеціальності, спеціалізації; 3) розроблення змісту навчальних предметів, видів практики; 4) укладання і оформлення навчального плану; 5) розроблення й оформлення навчальних програм; 6) розроблення компонентів професійної діяльності фахівця зі спеціальності, спеціалізації. До цієї схеми необхідно ввести такі важливі етапи підготовки фахівця, як: аналіз, оцінка й оброблення інформації про якість освіти; визначення факту відповідності (чи невідповідності) компетенції фахівця сучасним вимогам; визначення чинників, які знижують комплексний рівень якості; коригування програми підготовки фахівців.

Вивчення низки праць із проблем професійної підготовки спеціалістів дозволяють стверджувати, що важливою складовою етапу становлення молодого людини як фахівця є період навчання у ВНЗ, де вона отримує необхідні знання і вміння, знайомиться зі старшими колегами, уточнює свої початкові уявлення про ту діяльність, якій вирішила присвятити себе, коли вступала до Вишу. Тому вважаємо, що важливим завданням університетської освіти, крім інформування (передавання знань і вмінь), є всебічне формування особистості фахівця, сприяння його самоідентифікації з професією.

Формування особистості студента як творчо активної та соціально зрілої людини в сучасних умовах отримує пріоритет перед навчанням, оскільки навчання й розвиток – це складові частини й важливий засіб формування особистості. А тому принцип *навчання, що виховує*, замінено на принцип *виховання, що навчає*, який передбачає, що основним показником результатів діяльності освітнього закладу є рівень моральної активності й соціальної зрілості студентів у житті й у майбутній професійній діяльності, характер і особливості їх мотиваційної сфери, динаміки розумового розвитку, розвиток індивідуальних здібностей і пізнавальних можливостей [3, с. 83].

Звичайно, для фахової підготовки однією з ключових позицій є необхідність розвитку здібностей майбутнього спеціаліста – «...індивідуально-психологічних особливостей людини, які обумовлюють можливість успіху в будь-якій діяльності, не зведених до конкретних знань, окремих навиків, звичок» [4, с. 129]. Поділ здібностей на загальні, необхідні для широкого кола занять, і спеціальні, необхідні для вузького кола видів діяльності, Є. Климов уточнює таким чином: «...до загальних здібностей віднесено: рівень розумових здібностей, вольові якості», а до спеціальних – «здібності використовувати мовлення як засіб впливу на людей, здатність одночасно бути уважним до багатьох об'єктів і здатність швидко і правильно розуміти внутрішній душевний стан іншої людини» [4, с. 132].

Особливо актуальний характер у проблемі підготовки фахівця набули узагальнені підходи до особистісно орієнтованої освіти. Багато нових ідей останніх наукових досліджень у цьому напрямі пов'язані з необхідністю реформування професійної освіти. Причиною цього стали зміни соціально-економічних умов у країні: швидкий розвиток науки і техніки, посилення інтеграційних процесів у суспільстві, приєднання до європейського освітнього простору, зростання вимог до рівня освіти випускників вітчизняних вишів, їх конкурентоздатність на світовому ринку праці тощо.

Особистісно орієнтований підхід в освіті передбачає, що принципи навчання базуються на особистості студента, його мотивах, цілях, здібностях, активності. Взаємодія студентів і викладачів як суб'єктів процесу навчання принципово змінюється. Реалізація центрованого на студенті підходу здійснюється через зміст освіти, варіативність освітніх програм, технології навчання, які забезпечують: організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентом; формування активності студента, його готовності до навчання, розв'язання проблемних задач; створення умов для самооцінювання, саморегуляції і самоактуалізації особистості студента [2, с. 114 – 115].

На основі інтерпретації особистісно орієнтованої освіти Е. Зеєр формулює концептуальні положення особистісно орієнтованої професійної освіти таким чином: 1) особистісний і професійний розвиток студента є головною метою, що змінює місце суб'єкта учіння на всіх етапах професійного освітнього процесу. Це передбачає суб'єктивну активність студента, який сам створює учіння і самого себе, при цьому зникає межа між процесами навчання і виховання; 2) критеріями ефективної організації професійної освіти є параметри особистісного і професійного розвитку. Оцінка цих параметрів можлива в процесі моніторингу професійного становлення особистості; 3) як психолого-педагогічна одиниця професійної освіти розглядається навчально-професійна ситуація, яка моделює всі складові професійного освітнього процесу; 4) соціально-професійні особливості особистості педагога інтегруються у зміст і технології навчання, стають факторами професійного розвитку студентів, розроблення авторських навчальних дисциплін та індивідуального виду діяльності; 5) орієнтування на індивідуальну траєкторію розвитку особистості студента обумовлює зміни у співвідношенні нормативних вимог до результатів освіти, виражених у держстандартах освіти, і вимог до самовизначення, самоосвіти, самостійності і самоздійснен-

ня в навчально-професійних видах праці. Стандарт освіти не ціль, а засіб, який визначає напрям і межі використання змісту освіти як основи професійного розвитку особистості на різних ступенях навчання; б) запорукою повноцінної організації професійного освітнього процесу стає співробітництво викладачів і студентів. Навчання надає унікальну можливість організації кооперативної діяльності викладачів і студентів. Принципово важливим є положення про те, що особистісно орієнтована освіта створює умови для повноцінного спільного розвитку всіх суб'єктів освітнього процесу [1, с. 281 – 282].

Розгляд особистості в її професійній діяльності зумовлює необхідність виокремити поняття *професійна компетенція*, під якою розуміють систему спеціальних знань, умінь і навиків, досвід виконання професійних дій, а також особисті якості, котрі визначають способи виконання професійних функцій. Джерелом професійної компетенції є навчання і професійний досвід. Це поняття інтерпретується дослідниками по-різному, однак як компоненти професійної компетенції однозначно виділяють спеціальну компетенцію і особистісну компетенцію, до якої належать такі професійно важливі якості, як: когнітивні здібності, увага, спостережливість, креативність, самостійність, відповідальність, надійність, здатність діяти в екстремальних ситуаціях, а також володіння прийомами професійного спілкування.

Питання прийняття компетенцій як основи для формування навчального плану освітнього закладу й визначення змісту навчальних програм становить серйозну проблему. Вона знаходиться в центрі уваги дослідників під час обговорення компетенцій, оскільки викликає необхідність обґрунтування переліку компетенцій, потрібних в освітньому процесі.

З огляду на соціально-економічну ситуацію і становлення системи освіти в сучасних умовах, дослідниками запропоновано такі загальні найбільш переважні компетенції: 1) які стосуються взаємин у багатокультурному суспільстві, розуміння відмінностей, поваги одне до одного; 2) політичні і соціальні: здатність брати на себе відповідальність, брати участь у колективному обговоренні й прийнятті рішень, регулювати конфліктні ситуації; 3) які стосуються володіння усним і письмовим спілкуванням, володіння кількома мовами; 4) пов'язані з виникненням інформаційного суспільства, володінням новими інформаційними технологіями; 5) які забезпечують здатність навчатися протягом усього життя як основу безперервної підготовки у професійному плані, а також в особистому та суспільному житті.

Компетенція не може бути визначена через суму знань, оскільки її вияв можливий тільки в конкретних ситуаціях. Володіти компетенцією означає вміти показати в конкретній ситуації і за наявних обставин отримані знання й досвід. «Є сенс говорити про компетенції тільки тоді, коли вони проявляються; не проявлена компетенція не є компетенцією, а прихованою можливістю, яку ще треба довести» [7, с. 33]. Часто можна зустріти людей, які володіють величезним багажем знань, але не можуть мобілізувати ці знання відповідним чином у потрібний момент.

Між знаннями і практичними діями існують складні відношення. Проблема полягає у тому, щоб визначити ті знання, які б забезпечили формування необхідних компетенцій.

Аналіз теоретичного обґрунтування особистісно орієнтованої освіти, концептуальних положень особистісно орієнтованої професійної освіти, поняття компетенції дозволяє розглядати професійно-комунікативну компетенцію як одну з ключових компетенцій фахівця.

Ключові компетенції становлять міжкультурні й міжгалузеві знання та вміння, загальну здатність фахівця до адаптації і продуктивної діяльності у різних професійних колективах.

Поняття ключових компетенцій не є новим: воно широко потрактоване в педагогіці, психології і професіографії. Симпозіум «Ключові компетенції для Європи» (Берн, 1996 р.) надав їх перелік, які для професійної освіти інтерпретуються справді як ключові. До них належать такі компетенції: соціальна, комунікативна, когнітивна, соціально-інформаційна, спеціальна.

Ключова компетенція – це визначальна, до певної межі універсальна компетенція. Умови її реалізації не повинні бути надто обмежені чи надто специфічними. У плані підготовки легко зрозуміти, з якої причини надають перевагу розвитку компетенцій «широкого спектра», здатних проявлятися в найрізноманітніших ситуаціях і умовах. Саме з цієї точки зору професійна освіта широко використовує сьогодні поняття ключових компетенцій.

Теоретичні дослідження з проблем підготовки фахівців уможливили визначення інноваційних напрямів і тенденцій у професійній освіті.

1. Соціально-економічна ситуація в країні, академічна мобільність і тяжіння до єдиного освітнього простору викликали необхідність по-новому підійти до питань підготовки фахівців з позиції якості їхньої освіти.

2. Розширення професійної діяльності, вихід на міжнародний ринок праці актуалізував проблему формування міжкультурних, міжгалузевих знань, умінь, навиків, необхідних для професійної адаптації в різних соціально-економічних умовах і професійних колективах.

3. Компонентом нових освітніх концепцій стали ключові й освітні компетенції, які визначають компетентнісний підхід у професійній освіті і є системою педагогічних, психологічних, філософських і соціологічних знань у структурі професійної підготовки.

4. Реалізація компетентнісного підходу і формування ключових компетенцій фахівців потребує нового змісту професійної освіти, орієнтованої на розвиток особистості, можливість її самореалізації і самоорганізації.

5. Особистісно орієнтоване професійне навчання передбачає залучення нових технологій, педагогічних конструкцій, які забезпечать: орієнтацію на розвиток особистості, доцільність і відповідність змісту професійної освіти особливостям майбутньої професії; використання суб'єктивних уявлень і досвід студентів; інтерактивні дії суб'єктів освітнього процесу; чітко спланований очікуваний результат навчання; соціально-професійну адаптивність і захищеність фахівців.

Загальним результатом впровадження цих підходів має бути підвищення якості професійної підготовки фахівців.

Висновки. Отже, важливими умовами підвищення якості підготовки у вищій школі майбутніх висококваліфікованих спеціалістів є: дотримання принципу виховання, що навчає, концептуальних положень особистісно орієнтованої професійної освіти, а також компетентнісний підхід до професійної підготовки спеціалістів і формування комунікативної компетенції як однієї з ключових компетенцій їхньої фахової підготовки.

У контексті вивчення цієї проблеми подальших досліджень потребують такі аспекти, як: визначення обсягу складників ключових компетенцій, фактори формування комунікативних властивостей особистості, міжкультурна комунікація як складова професійної діяльності майбутнього фахівця та інші.

Література:

1. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования / Э. Ф. Зеер. – Москва – Воронеж, 2003. – 479 с.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 114–115.
3. Касаткина Н. Э. Концептуальные основы функционирования университетского комплекса как регионального центра образования / Н. Э. Касаткина // Профессиональное общение. – Кемерово, 2002. – С. 83.
4. Климов Е. А. Введение в психологию труда / Е. А. Климов. – М., 1988. – 197 с.
5. Лавриков Ю. А. О модели профессиональной подготовки экономиста / Ю. А. Лавриков. – Л., 1973. – 350 с.
6. Сигов И. И. Проблемы разработки конкретного содержания моделей специалистов широкого профиля / И. И. Сигов. – Л., 1974. – 289 с.
7. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30–34.